

Swarzędzki alfabet historyczny Antoniego Kobzy

Siedziby właścicieli ziemskich na ziemi swarzędzkiej oraz właściciele dworów i folwarków w okolicy Swarzędza

Dwór Cieszkowskich w 1995 r. (fot. Antoni Kobza)

W tym cyklu artykułów przybliżających naszą historię, autor – Pan Antoni Kobza – opowiada Państwu o siedzibach właścicieli ziemskich na ziemi swarzędzkiej. Poznajmy zarówno historię samych budowli, jak i losy dawnych mieszkańców dworów i folwarków w okolicy Swarzędza. Dziś dzieje dworu w Wierzenicy.

Wierzenica

Właściciele

Wierzenica położona jest około 6 km na północ od Swarzędza, na prawym brzegu rzeki Głównej. Nazwę wywodzi się od różnych źródeł m. in.: od nazwy pobliskiej rzeki, która dawniej nazywała się *Wierza*, a nie *Główna* (źródło topograficzne), od imienia Wierzan (źródło osobowe), od dwuskrzydłowej bramy nazywanej *wierzejami* (źródło odapelatywne), od nazwy klucza leących ptaków *verenica* (źródło odapelatywne, kulturowe). Wierzenica we współczesnej pisowni pojawia się już w 1418 r.

Wierzenica w gminie Swarzędz, jest wsią posiadającą najstarszą, wzmiankę w dokumentach, ponieważ wspomina ją darowizna

spisana w 1153 roku przez Prądotę, który podarował klasztorowi cystersów w Łeknie, drugi dział Wierzenicy zwany wówczas Wierzenicką (potem Wierzonką).

Rycerz Prądotą był pierwszym właścicielem Wierzenicy, wspomnianym w dokumencie z XII wieku. W XIII wieku wieś należała do rodu Drogosławów, a na początku XIV wieku (1307 r.) do rycerza Pietrka z Bytnia. W 1327 r. właścicielem był Piotr z Pniew, dziekan poznański. W XV wieku dobra wierzenickie trzymał Mikołaj Łodziec ze Srebrnej Góry, a następnie jego córka Jadwiga. Kolejni właściciele to m.in. Mikołaj Mękarz z Krzysztoforzyc pod Krakowem, Piotr Polak z Wilfina i ich spadkobiercy, którzy w latach 1450-1451 sprzedali Wierzenicę Stanisławowi i Dobrogostowi z Ostrorogów Lwowskich. Przez kolejne sto lat nie ma informacji o właścicielach, ale w pierwszej połowie XVI

wieku majątek nadal trzymają Ostrorogowie Lwowscy: Stanisław s. Dobrogosta (ale nie tego z XV wieku), Wojciech, następnie Stanisław s. Urszuli i jego siostra Urszula. Ostatnim właścicielem z rodu Ostrorogów był Marcin Lwowski, który w 1561 r. córkę Urszulę wydał za Piotra Potulickiego i w ten sposób Wierzenica przeszła w posiadanie Potulickich.

Krótko posiadał Wierzenicę Marcin Chłapowski (około 5 lat), a następnie majątek z powrotem wrócił do rąk Ostrorogów.

Od początku XVII wieku do 1659 r. majątek wierzenicki trzymali Chudzińscy herbu Cholewa w których wżenił się Potocki herbu Pilawa. Następni właściciele to Ulatowscy herbu Jastrzębiec od których Wierzenicę odkupił ks. Wojciech Reuth, filipin z klasztoru na Śródcie. W 1768 roku majątek odkupił od Reuthów lub Gliszczyńskiego, Teodor Józef Koźmiński z Iwanowic będący właścicielem całego klucza swarzędzkiego. Po nim Wierzenicę dziedziczył syn August, który sprzedał wieś Stanisławowi Bnińskiemu, a klucz swarzędzki Janowi Klugowi. Poprzez małżeństwo Eleonory z Bnińskich i Michała Moszczeńskiego, Wierzenica do 1837 r. należała do Moszczeńskich, w tym do Katarzyny córki Michała. Ta zaś, wyszła za mąż za Augusta Pawła Adalberta Brause

Belka stropowa w głównym holu, z datą roczną budowy dworu dla hr. Augusta Cieszkowskiego (fot. Antoni Kobza)

Obiekt po przebudowie, 2022 r. (fot. Teresa Kobza).

Brudzewskiego. Ich syn Aleksander (1814-1858) sprzedał Wierzenicę (i Kobylnicę) 2 lipca 1842 roku Augustowi Cieszkowskiemu.

Znany na ziemiach polskich i w całej Europie filozof, historyk, ekonomista, który za zasługi dla Kościoła otrzymał od papieża Piusa IX w 1850 r. tytuł hrabiego. Cieszkowscy trzymali Wierzenicę do 1932 r. tj. do śmierci Augusta Adolfa, młodszego syna Augusta, ale następnym właścicielem wsi był usynowiony przyjaciel Augusta Adolfa – Edward Raczyński, który dziedziczył te dobra już jako Cieszkowski-Raczyński¹.

Dobra wierzenickie znajdowały się najdłużej – to jest ponad sto lat – w posiadaniu Ostrorogów Lwowskich.

Właściciele Wierzenicy, którzy posiadali jeszcze inne majątki, często oddawali wieś w dzierżawę, mieszkając gdzieś indziej. W dokumentach przewijają się różni dzierżawcy jak na przykład: Piotr i Ludwika (z Gostkowskich) Zakrzewscy (1777 r.); Stanisław i Maria (z Regerów) Lisieccy (1805, 1810); brat cioteczny Augusta Cieszkowskiego – książę Lucjan Woroniecki w l. 1845-1858; Teodor Dembiński w l. 1865-1877 oraz Popliński do 1889. Wszyscy wymienieni dzierżawcy należeli do wybitnych rolników i działaczy społecznych.

Z wymienionych, na szczególną jednak uwagę zasługują zapomniani Lisieccy, którzy dzierżawili Wierzenicę od Bnińskich. Posiadali trójkę dzieci: Józefę Zofię ochrzczonej w Wierzenicy w 1800 r., Magdalenę również ochrzczonej w Wierzenicy oraz syna Floria-

na Walentego urodzonego w 1810 r. (zm. 1875 r.). Florian Lisiecki uczył się w Kaliszu (1820-1827), a szkołę średnią ukończył Gerze w 1831 r. i dopiero wówczas nauczył się języka niemieckiego. W Jenie studiował i ukończył prawo, a potem osiedlił się w Pleszewie. Tam prowadził praktykę adwokacką i pracował jako sędzia. Będąc wybitnym prawnikiem i znanym działaczem społecznym, został wybrany na posła do sejmiku pruskiego z okręgu w Pleszewie w 1848 i był nim do 1851 r. Potem zamieszkał w Śremie gdzie prowadził kancelarię adwokacką i specjalizował się w obronie Polaków oskarżanych o antypruską działalność.

Po zakończeniu wojny majątek wierzenicki przejął skarb państwa. Z dawnej ziemi folwarku utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne, a od 1958 r. Stację Hodowli Roślin.

Dwór

Prawdopodobnie, siedziba rodziny Cieszkowskich w Wierzenicy została zbudowana bezpośrednio po zakupie majątku przez Augusta Cieszkowskiego w 1842 r. W obecnym obiekcie zachowana została i wkomponowana w sufit głównego hallu, belka z datą roczną „1842” i przypuszcza się, że jest to data rozpoczęcia budowy dworu dla Augusta Cieszkowskiego. Być może, stanął on na fundamentach wcześniejszej budowli będącej zapewne mieszkaniem kolejnych zarządców i dzierżawców wsi.

Dwór miał postać parterowego budynku na rzucie prostokąta, z piętrowymi ryzalitami na osi od północy i od południa, zwieńczonymi trójkątnymi frontonami. Frontowy ryzalit ozdobiony był czterema płytkimi pilastrami. Główny korpus nakryty był dwuspadowym dachem z naczółkami, a ryzality bez

naczółków. Na głównej osi dworu, od frontu oraz od ogrodu, znajdowały się wejścia. Od strony południowej wychodziło się z budynku do parku schodzącego w kierunku rzeki. Boczne wejście znajdowało się od strony zachodniej. W sumie, według znawców dwór był pozbawiony wdzięku romantycznych, polskich dworów. Zwraca jednak uwagę, jego piękne położenie przy północnej krawędzi dolinki, którą płynie rzeka Główna.

Warto wspomnieć o innym dworze, który wzniesiono około 1800 r. w Oporowie (pow. leszczyński). Jego centralna część jest niemal identyczna z dworkiem w Wierzenicy i można podejrzewać, że obydwa obiekty miały tego samego architekta.

Po II wojnie światowej, we dworze mieściły się biura i mieszkania pracowników PGR-u. We dworze, przez kilka lat funkcjonowała prywatna szkoła. W związku ze zmianą funkcji obiektu, jego wnętrza były dostosowywane do potrzeb przez różne przebudowy. Po wyprowadzeniu się szkoły z dworu, stał on opuszczony i niszczał przez wiele lat. Podobny los był udziałem niewielkiego, dworskiego parku. Następnie przekazano go spadkobierczyniom, córkom Edwarda Cieszkowskiego-Raczyńskiego, które w 2008 r. sprzedały dwór Witoldowi Kundzewiczowi. Obecnie, obiekt przebudowany i wyremontowany z zachowanym ogólnym kształtem dawnego dworu, jest pięknym obiektem komercyjnym z pokojami noclegowymi, przeznaczonym m.in. do organizacji konferencji oraz uroczystości rodzinnych. Obecny właściciel założył wokół dworu (od podstaw) piękny choć niewielki park. Niestety, wnętrza obiektu nie są dostępne do zwiedzania.

Antoni Kobza

¹ Edward Cieszkowski-Raczyński (1892-1986) w czasie II wojny światowej był ambasadorem RP w Londynie, a w latach 1979-1986 Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej. Zmarł w wieku 101 lat w Londynie.